

Ejendomsudformning – natur tilbage og natur frem

Med andet og dermed sidste bind i Kjeld Hansens store værk om afvandingen af det danske landskab dækker fortællingen om alle landvindingsprojekter og større afvandinger nu hele landet. Esben Munk Sørensen fra Aalborg Universitet har læst bind 2 og anmelder og kommenterer her værket – ikke mindst med øje for den rolle adskillige landinspektører spillede i afvandingen af landskabet.

Landmand og journalist Kjeld Hansen har nu afsluttet sit arbejde med at besøge alle landvindingsprojekter i Danmark og alle afvandinger i landskabet større end 10 ha. Med udgivelsen af andet og sidste bind om *Folk & Fortællinger fra Det Tabte Land* indrammes og dokumenteres 10 års feltarbejde, hvor Kjeld Hansen har besøgt alle lokaliteterne – mere end 300 – og samlet kort, billeder, beslutningsgrundlag og interviewet stadig levende personer, der kan huske forandringerne.

Mens bind 1 omhandlede fortællinger fra Jylland, rummer bind 2 fortællinger fra øerne – dvs. Fyn og Sjælland med Sydhavsøerne Lolland, Falster og Møn.

Det er dybdeborende og god journalistik, når det er allerbedst. En konsekvent og journalistisk metode, der samtidigt dækker hele det danske landskab, gør de to bind til et forbilledligt værk. Fortællingerne i de to bind, der systematisk er bygget op med lokalitetsbeskrivelser med feltarbejdets dokumentation samlet i den enkelte stedbestede fortælling. Disse fortællinger kan stå alene og læses isole-

ret fra hinanden. I de to bind er fortællingerne samlet landsdelsvis og kommunevis, så det er enkelt at gå til værket og læse om de lokalområder, man har særlig interesse i.

Samlet er værket en fortælling om, hvordan stærke finansielle interesser og store jordejere med varierende statsstøtte i ryggen udviklede det danske landskab og dets landbrugsejendomme gennem landvindingssagen. Målet var at øge det produktive landbrugsareal ved at kontrollere og rørlægge vandets bevægelse gennem landskabets søer og åbne land, og at inddæmme vandarealer mod søteritoriet så landbrugsarealet lokalt blev større. Det betyder også at værket konkret dokumenterer, hvordan landvindingsarbejdet blev sat op i hastighed i besættelsestiden fra 1940 til 1945.

I godt 300 cases beskriver Kjeld Hansen initiativtagerne, foregangsmændene, embedsværkets rolle i det hedengangne Landbrugsministerium – nu Fødevareministeriet – og viser i sag efter sag, hvordan store jordejeres interesser blev støttet af lovgivning under Landbrugsmi-

nisteriets ressort og statslig økonomisk støtte til landvindingssagen.

Hver enkelt fortælling er levende formidlet i god tekst med fine illustrationer og det er gjort i en form, som gør disse velegnede til lokale landskabsanalyser, udflugter, undervisning mv.

EJENDOMSÆNDRINGER MED I NÆSTEN HVER ENESTE CASE

Set med landinspektørbriller er det interessant læsning. Selvom det ikke er medtaget i ret mange fortællinger er der jo landinspektørers medvirken i næsten alle sager. I mange er sagerne er matrikulært arbejde involveret. Der er sket masser af jordomlægninger mellem landbrugsejendomme, matrikulære berigtigelser i engområder, som er blevet afvandet og ved vandløb, som er blevet rettet ud eller rørlagt og ved skabelse af nye landbrugsarealer ved tørlægning eller landvinding har disse skulle nymatrikuleres, opmåles og lægges sammen med eksisterende landbrugsejendomme.

Dette landinspektørarbejde er næsten ikke omtalt i det nyudgivne bind 2 og

Billedet foroven viser den inddæmmede Vitsø Nor på Ærø før naturgenopretningen blev påbegyndt i 2009. Vitsø Nor var en af Danmarks allerførste landvindinger i anden halvdel af 1800-tallet og efter en dæmning mod havet var færdig i 1871 blev det besluttet at udmatrikulere "Vidsø", der indtil da havde været ejet i fællesskab. Afvandingen og vedligeholdelsen af denne var vanskelig gennem hele perioden op til 1990. Billedet forneden viser den genskabte sø, hvor Aage V. Jensens Fonde køber 110 ha som sø/naturareal og landmænd får via en jordfordeling erstatningsjorder uden for projektområdet.

heller ikke i bind 1. Det synes man selvfølgelig som landinspektør er en mangel, men omvendt er det også en bekræftelse på det matrikulære arbejdes "usynlighed" samtidigt med, at det har været en nødvendig forudsætning for at projekterne har kunnet gennemføres.

LANDINSPEKTØRERNES MEDVIRKEN

Landinspektører er dog omtalt i en del af sagerne. I 24 af casene i bind 2 indgår der landinspektører i persongalleriet i de

lokale fortællinger om, hvordan naturen og vandet blev "ekspederet ud af det lokale landskab".

Fortællingerne om landinspektørernes medvirken handler, som nævnt, ikke om det matrikulære arbejde. I nogle cases har de praktiserende landinspektører været initiativtager til projekternes opstart, eller har medvirket ved den projektering og gennemførelse af de kulturtekniske anlæg og forbedringer – læs afvanding og dræning – og i andre som talsmand

Storværket er i to bind og bind 1 om Jylland udkom december 2011. Det her anmeldte bind 2 udkom den 8. maj 2014 på forlaget Bæredygtighed og koster 499 kr. Hvert af de to bind er på over 800 sider og rigt illustreret med tusindvis af kort og billeder. Bind 1 blev anmeldt i 'Landinspektøren' nr. 2-2012.

Bind 1 og 2 er også tilgængelige på nettet som "fortællingsopdelte pdf-filer til download":
www.dettabeland.dk

for den ene eller den anden part i de sager som beskrives. Endelig drejer omtalen sig også om landinspektørernes medvirken ved fordeling af anlægsudgifter og driftsudgifter for de involverede lodsejere.

I fortællingen fra Nakkebølle Inddæmning i den nuværende Faaborg-Midtfyn Kommune er landinspektør Søren Tind-Christensen (1913-1991) fra Svendborg en af hovedpersonerne, da lodsejere i 1953 forsøger at redde eller genoprette gamle nedslidte afvandingsanlæg anlagt

af Hedeselskabet i 1937. Landinspektøren forsøger med et nyt projekt som får støtte, men som viser sig at blive endog meget dyrt uden at det derfor opgives.

I flere sager optræder *landinspektør Harald J. Mackeprang* (1887-1956) fra

fortællinger. Han er projektmager i 1939 på et beskæftigelsesprojekt ved Kallegår, Guldborgsund Kommune. Det fik ikke støtte. I 1954 kommer projektet i gang igen, men nu er to grupper af lodsejere i gang med hver sin landinspektør. Begge

Landinspektør Axel Stoltze Møller (1895-1974) var projekterende for en digeforbedring, som dog ikke opnåede støtte fra Landvindingsudvalget. Der blev dog gennemført en forbedring af den lokale afvanding med tilskud fra grundforbedringsloven. Stoltze Møller omtales også ved afvandingsprojektet i Tjørneby Enge i 1947.

Landinspektør Percival Nielsen (f. 1917) omtales for sin medvirken ved afvanding af Kedelsø og Langsø i mellem Lynge og Slangstrup. Nielsen var med til det første møde om projektet i 1944 sammen med Grundforbedringsudvalget i Frederiksborg Amt, amts-vandinspektøren og interesserede lodsejere. Vandløbet gennem Langsø skulle rørlægges og vandstanden sænkes med en halv meter i to nærliggende allerede udtørrede søer. Projektet fik 2/3 af udgifterne betalt af staten og var færdig i 1950.

Samme Percival Nielsen er også en del af fortællingen om forbruget af millioner af skattekrone ved Alsønderup Enge i Hillerød Kommune. I juni 1942 samledes en snes lodsejere med repræsentanter for Statens Landvindingsudvalg, amtets Grundforbedringsudvalg og nogle embedsmænd. Landinspektøren fremlagde et projekt om at bygge diger på begge sider af Pøleåen, grave afvandingskanaler og etablere en pumpestation, som kunne lænse drænvandet op i den inddigede å og sende det nedstrøms til Arresø. Projektet blev indstillet til gennemførelse og kunne afsluttes i 1948. Projektet blev ikke nogen efterfølgende succes.

Unavngivne landinspektører optræder også i fortællingen om inddæmningen af Selsø Sø i Frederikssund Kommune. Dels i forbindelse med ældre kort, hvor søens eksistens dokumenteres og dels ved projektforbereelse i 1954. Projektet blev bevilget i 1961.

SØBORG SØ OG DEN DYGTIGSTE KULTURTEKNIKER

Det var selvfølgelig ikke nok med statsstøtte, magt og netværk. Der skulle også kompetence og indsigt til. I forbindelse med fortællingen om tørlægningen af Søborg Sø omtales Peter Berend Feilberg (1835-1925) som formentlig den mest indsigtfulde kulturtekniker i sidste tredjedel af det 19. århundrede. Han var blandt

Kjeld Hansen har skabt et enestående landskabshistorisk værk, der fortjener en kanonisering.

Esben Munk Sørensen, Aalborg Universitet

Rudkøbing. Han projekterede et beskæftigelsesprojekt, hvor Lindelse Nor i Lange-land Kommune i 1943 og årene fremover skulle gennemføres. Men dette projekt blev i de efterfølgende år overtaget af Hedeselskabet, og hvor landinspektør Mackeprang bliver tilsynsførende.

Landinspektør H.K. Nielsen fra Svendborg (1881-1941) er i 1922-23 involveret i etablering af et afvandingsanlæg ved Vejen ved Ringkøbing, der er et indvindingsområde fra 1826. Indvindingen bliver aldrig nogen succes og blev så naturligvis genoprettet i 1994 og i 2001.

Unavngivne landinspektører optræder i fortællingerne fra Føns ved Middelbart, hvor de besigtiger lavtliggende områder og dokumenter vandholdige områder i målebladene. Ved det tredje forsøg i 1943 på at skaffe midler til tørlægning af Gamborg Nor i Middelfart Kommune er *landinspektør Bertel Møller Christensen* (f. 1902) fra Middelfart den projekterende og sammen med den lokale greve og 30 lodsejere genoptager han sagen. En kongelig resolution fra 1806 gav Wedellsborg Gods ret til indvindingen, men der var problemer med reservataftale i sagen. Denne mente landinspektøren nok kunne fjernes med Landbrugsministeriets hjælp.

På Sjælland fortælles om *landinspektør Winding*, at han 1866 laver tegninger til indvindingen af 330 hektar landbrugsjord ved Tjele Vejle til inddæmning og afvanding i forbindelse med Tude Ås udløb i Storebælt i Slagelse Kommune.

På Sydhavsøerne optræder *landinspektør Søren Jungersen* (1889-1981) i flere

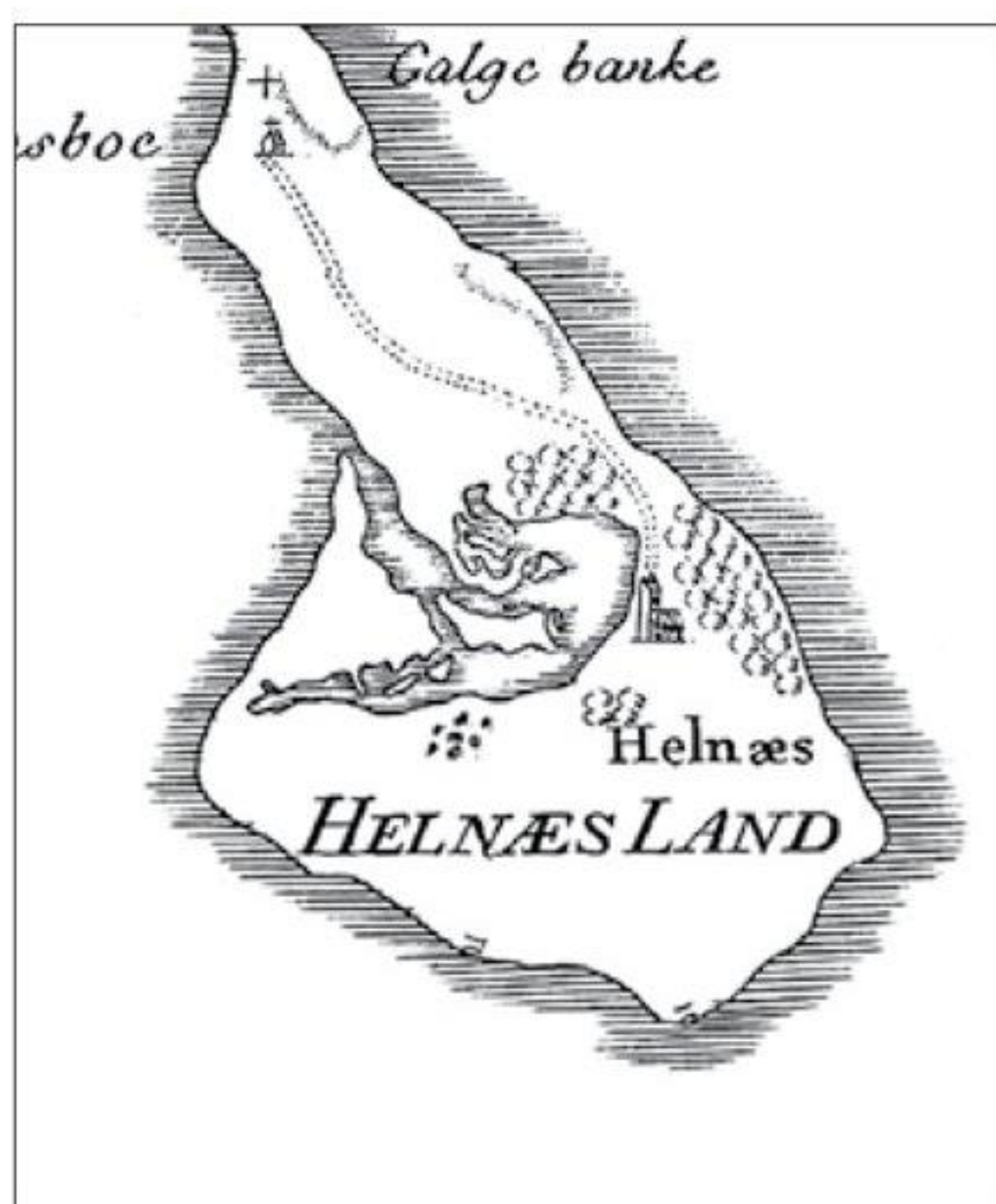
grupper ville det samme, nemlig skabelse af 370 ha landbrugsjord, men den ene gruppe mener projektet koster 600.000 kr. og den anden, at det koster 1 mio. kr. Projektet trak ud og ind i 1960'erne og så blev der færre penge til landvindingsagen. I dag ejes området af Aage V. Jensens Fonde.

Søren Jungersen er også omtalt i forbindelse med et beskæftigelsesprojekt i 1943 ved Maltrup Vænge, hvor lavtliggende områder med digebygning skulle sikres mod hyppige oversvømmelser af vand fra Sakskøbing Fjord. Samme landinspektør er medtaget i fortællingen om tørlægningen af Majbølle Nor, hvor han af landvæsenkommissionen fik opgaven med at klassificere de bidragspligtige arealer og afsætte skellene mellem de berørte landbrugsejendomme og det nye land.

Søren Jungersen er i 1941 sammen med sin kompagnon *landinspektør Christian Dyekjær* (1908-1990) initiativtager til tørlægningen af Store Sø et par kilometer øst for Nysted. Det blev til landvindingsprojekt nr. 40 i journalen i Statens Landvindingsudvalg. Projektet indebar afvanding af den umatrikulerede sø og efterfølgende fordeling af jorden til de lokale landmænd.

Jungersen var også leder af et lille afvandingsprojekt, Skælølle på Fejø i 1944-1945. Her skulle 11 hektar inddæmnes ved en lille vig og arealet afvandes, matrikuleres og fordeles blandt tre landmænd. Staten betalte 2/3 af udgifterne.

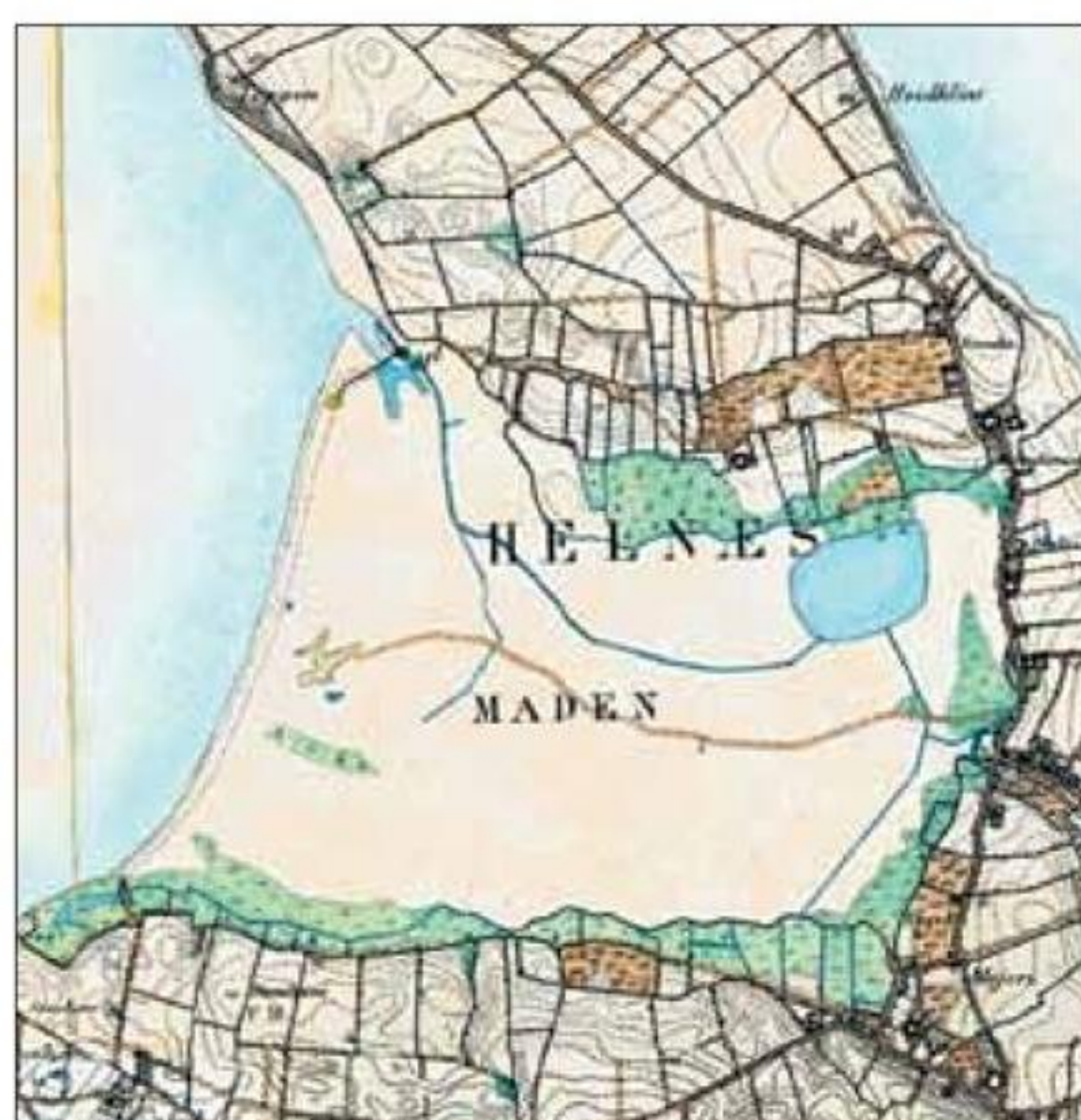
Også andre landinspektører på Sydhavsøerne var aktive i krigsårene.

1783

1815

1860

1982

Helnæs Made blev inddæmnet i 1785 (beskytter ca. 300 hektar landbrugsjord) som et af landets første landvindingsprojekter på initiativ af daværende ejer af det nuværende Hageskov Gods. Der blev siden gjort forsøg på yderligere afvanding for at kultivere græsengene yderligere. Helnæs Made var på Hedeselskabets liste i 1953 over de mange mulige landvindingsprojekter, som skulle gøre Danmark meget større. Der blev rejst fredningssag i 1992, men denne blev indstillet da staten begyndte opkøb og iværksatte en jordfordeling så 200 hektar overgik til Skov- og Naturstyrelsen og de afgivende lodsejere fik erstatningsarealer. Det betød, at vandstanden kunne hæves omkring Åledybet og strandengsområdet i sydvest. I alle bogens cases anvendes som her omhyggeligt historiske kort til at vise forandringerne i landskabet. Disse forandringer er et resultat af den omregulering af vandets kredsløb, som har været kernen i landvindings- og afvandingsprojekterne.

de første kandidater i landbrugsviden- skab i 1858 fra Polyteknisk Lærestalt og bistod lensgreve Christian Emil Krag Jul Vind Friis med afvandingen af Sø- borg Sø. I dette afsnit eskalerer Kjeld Hansen meget i personalhistorier og for- tæller at Feilbergs søn, *landinspektør Aage Feilberg* (f. 1873), fortsatte i fade- rens spor som ekspert i kulturteknik og publicerede artikler om sætningsproble- mer i Søborg Sø. Problemer der eksiste- rer den dag i dag.

Fortællingen om Søborg Sø rummer glimt af tidstypiske jordpolitiske dramaer fra udstykning til husmandsbrug inden lensafløsningen og senere om svinepro- ducenters modstand mod naturgenopret- ning og endelig Aage V. Jensens Fonde, der muligvis bliver inddraget som frem- tidig søjer ved en genskabelse af denne.

ET LANDSKABSHISTORISK STORVÆRK

Kjeld Hansen har skabt et enestående

landskabshistorisk værk, der fortjener en kanonisering. Hans fortællinger er ikke bare præget af en lidenskab for naturen og kritik af udviklingen op til 1970 med den voldsomme optrapning ved krigsud- bruddet i 1940. Hans fremstilling og me- tode bærer også præg af, at han indgåen- de kender magtfordelingen i landskabet og hele det jordpolitiske spil, som knyt- ter sig til de massive forandringer som ejerforholdene i det danske landskab er gennemløbet i det 20. århundrede.

Der er også i bind 2 fremhævet en ræk- ke gode historier, hvor naturen er gen- oprettet. På Fyn skal fremhæves Helnæs Made i Assens Kommune, Karlsmosen i Faaborg-Midtfyn Kommune og Nørballer Nor i Langeland Kommune, hvor lods- ejerforhandlingerne har inddraget jord- fordeling og engangserstatninger til de berørte. Denne fremgangsmåde synes at være meget mere stabil end udbetaling af årlige kompensationer via EU-udbeta-

lingssystemet, når målet er at skabe sta- bil og langvarig natur. I bind 1 er der langt flere eksempler på anvendelse af denne fremgangsmåde – forhandlings- baseret ejendomsudformning med køb og salg – tidstypisk og lokalt tilpasset.

Mens vi venter på regeringens udspil om Naturplan Danmark er det godt at læse i disse to bind. Her er masser af do- kumentation på, hvad der kan lade sig gøre, når fremgangsmåden implicerer ejendomsændringer. Nok har naturen haft tilbagegang, men der kan også ska- bes plads til mere natur igen. ◀◀

Oplysninger om de nævnte landinspek- tørers fødsels- og dødsår er hentet fra DdL's medlemsbiografier. For enkelte landinspektører mangler oplysninger herom, da det ikke været muligt at finde årstal i biografierne.